

Bota Juaj e PI

Përdoruesit i lejohej të riprodhojë, shpërndajë, përshtasë, përkthejë dhe të prezantojë publikisht këtë botim, përfshirë për qëllime komerciale, pa leje të specifike, me kusht që përmbajtja të shoqërohet me një konfirmim që WIPO është burimi dhe që tregohet qartë nëse ndryshimet ishin bërë në përmbajtjen origjinale. Përshtatja/përkthimi /derivatet nuk duhet të kenë asnjë emblemë apo logo zyrtare, vetëm nëse janë të miratuara nga WIPO. Ju lutemi na kontaktoni përmes faqes së internetit të WIPO për të marrë leje.

Për çdo punë derivative, ju lutemi përfshini mohimin e mëposhtëm: "Sekretariati i WIPO nuk merr asnjë përgjegjësi në lidhje me transformimin ose përkthimin e përmbajtjes origjinale."

Kur përmbajtja e publikuar nga WIPO, të tilla si imazhe, grafikë, marka ose logot, i kalon një pale të tretë, përdoruesi i një përmbajtje të tillë është përgjegjës vetëm për të qartësuar të drejtat me përdoruesin përkatës.

Për të parë një kopje të kësaj licence, ju lutemi vizitoni <https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/igo/>

Përcaktimet e përdorura dhe prezantimi i materialit gjatë këtij botimi nuk nënkuptojnë shprehjen e ndonjë mendimi nga ana e OBPI-së në lidhje me statusin ligjor të ndonjë vendi, territori ose zone nën autoritetin e tij, ose në lidhje me caktimin e kufijve të tij .

Ky botim nuk ka për qëllim të pasqyrojë pikëpamjet e Shteteve Anëtare ose Sekretariatit të OBPI-së. Përmendja e kompanive specifike ose produkteve të miratuara ose të rekomanduara nga OBPI nuk nënkupton nënvlersimin e produkteve të tjera të ngjashme.

© WIPO, 2017

Botimi i parë 2004

Botimi i dytë 2017

Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale
34, chemin des Colombettes, P.O. Box 18
CH-1211 Geneva 20, Switzerland

Attribution 3.0 IGO license
(CC BY 3.0 IGO)

"Sekretariati i WIPO nuk merr asnjë përgjegjësi në lidhje me transformimin ose përkthimin e përmbajtjes së origjinalit."

Përmbajtja

1. Hyrje	4
2. Mbrojtja e veprave artistike	6
3. Mbrojtja e shpikjeve	8
4. Mbrojtja e dizajnit	10
5. Markat dhe vendet	11
6. Kuiz	12
7. Përgjigjet e Kuizit	14

Hyrja

Prona intelektuale (PI) ka të bëjë me produktet e mendjes njerëzore. IP është kudo! Ekzistojnë shumëlloje të ndryshme të PI.

Me ligj, produktet e mendjes njerëzore zakonisht janë pronë intelektuale e personit që i krijoi ato. Por ashtu si me llojet e tjera të pronave, pronarët e PI mund të marrin me qira, t'ia japin ose t'ua shesin atë njerëzve të tjerë.

Pse ka rëndësi pronësia intelektuale?

Sepse ndihmon dizajnerët, muzikantët, artistët, shkrimtarët, krijuesit e filmave dhe shpikësit tanë të preferuar të vazhdojnë të krijojnë gjërat që ata krijojnë dhe që neve na pëlqejnë. Pa PI ata nuk do të ishin në gjendje të siguronin jetesën nga puna e tyre. Çdokush tjetër mund të kopjojë menjëherë krijimet e tyre.

Pra, PI ka nevojë për mbrojtje. Kjo mbrojtje ndodh në mënyra të ndryshme:

- **E drejta e autorit** mbron veprat e artistëve, muzikantë dhe shkrimtarë.
- **Patentat** mbrojnë shpikjet.
- **Projektimet e regjistruara** mbrojnë pamjen, formën dhe ndjesinë e produkteve.
- **Markat tregtare** mbrojnë logot, emrat dhe markat.

Le të zbulojmë më shumë se si funksionon IP.

PËRKUFIZIMI:

Prona intelektuale u referohet produkteve të mendjes njerëzore.

AKTIVITETI:

Shikoni rreth jush tani. Emërtoni të gjitha gjërat që mund të shihni që janë produkt i krijimtarisë njerëzore. Të gjitha përmbajnë pronë intelektuale.

Ka PI në

- muzikën që dëgjoni
- teknologjia që e bën telefonin tuaj të funksionojë
- modelin e makinës tuaj të preferuar
- logo në atletet tuaja.

Mbrojtja e puneve artistike

Mos harroni, produktet e mendjes njerëzore janë përgjithësisht pronë intelektuale e kujtdo që i ka krijuar ato. Kur flasim për krijuesit, ne shpesh nënkuptojmë shkrimtarë, muzikantë, piktorë - njerëz që sigurojnë jetesën duke bërë diçka artistike. Arti që ata prodhojnë mbrohet nga e drejta e autorit, që do të thotë se vetëm ata kanë të drejtë të vendosin se kush mund të bëjë dhe të shesë kopje të veprës së tyre.

Në shumicën e vendeve, veprat e një artisti, muzikanti ose shkrimtari zakonisht mbrohen nga e drejta e autorit deri të paktën 50 vjet pas vdekjes së tyre. Në disa vende mbrojtja zgjat për më shumë se 50 vjet pas vdekjes së tyre. Kjo do të thotë që krijuesi mund t'i kalojë të drejtat e autorit dikujt tjetër, si një anëtar i familjes, i cili gjithashtu mund të përfitojë prej tij.

PËRKUFIZIM: E drejta e autorit i jep pronarit të saj të drejtën të vendosë se kush mund të bëjë dhe të shesë kopje të veprës së tyre origjinale.

AKTIVITETI: Shkruani emrat e librit, filmit dhe këngës tuaj të preferuar. A mund të zbuloni se kush zotëron të drejtat e autorit për secilën?

A e dinit se?

Kur J.K. Rowling shkroi librin e parë Harry Potter ishte e varfër, por ajo zotëronte të drejtat e autorit në librin e saj. Pra, ajo ishte personi i vetëm që lejohet të bënte kopje të librit dhe t'i shiste ato. Sigurisht që ajo nuk e bëri këtë vetë. Ajo i dha leje një kompanie botuese ta bënte atë në këmbim të pagesës.

Por ajo nuk zotëronte vetëm të drejtat e autorit në fjalë, ajo zotëronte të drejtat e autorit në histori dhe personazhet e veprës. Kështu që e drejta e saj e autorit nënkuptonte gjithashtu se ajo ishte personi i vetëm me të drejtë për të prodhuar dhe shitur një film të historisë së saj. Përsëri, ajo nuk e bëri këtë vetë. Ajo i dha leje një kompanie të prodhimit të filmit për të bërë dhe shitur filmin në këmbim të pagesës.

Pa të drejtat e autorit, çdokush tjetër mund të ketë shtypur kopjet e librit sapo të botohet. Dhe çdokush mund ta kishte kopjuar filmin ose ta kishte shfaqur në kinema. Ata njerëz mund të kishin fituar para nga historia dhe autorja mund të mos përfitonte asgjë.

Photo: Christine Espino/CC BY-NC-SA 2.0

Pasi të ketë skaduar periudha e mbrojtjes së të drejtës së autorit, krijimi është "jashtë të drejtës së kopjimit". Kjo do të thotë që kushdo që dëshiron mund të bëjë kopje dhe t'i shesë ato. Kështu, për shembull, kushdo që dëshiron mund të prodhojë dhe shesë edicionin e tij të një shfaqje të Shekspirit sepse Shekspiri vdiq shumë kohë më parë.

PËRKUFIZIM:

Jashtë nga e drejta e kopjimit do të thotë që një krijim nuk mbrohet më nga e drejta e autorit - e drejta e autorit ka skaduar.

A e dinit se?

- Pesë vjet para vdekjes së Michael Jackson në 2009, shitjet e albumeve të tij ishin rreth katër milion. Pesë vitet pas vdekjes së tij shitjet ishin mbi 13 milion.
- Superylli i Reggae Bob Marley fiton më shumë para tani që kanë kaluar dekada pas vdekjes së tij, sesa fitoi kur ishte gjallë.
- Dy nga 14 librat e Ian Fleming me James Bond u botuan pas vdekjes së autorit.

Për shkak të ligjit për të drejtat e autorit, ata janë ende duke fituar para pas vdekjes së tyre!

Mbrojtja e shpikjeve

Sigurisht që nuk janë vetëm shkrimtarët dhe muzikantët që krijojnë gjëra - po shpikësit? Në të gjithë botën njerëzit kanë ide gjeniale për mjete, produkte apo pajisje të reja. Nëse ata shpikin diçka vërtet origjinale, ata mund të aplikojnë për një patentë. Kushdo që mban patentën lejohet të vendosë se kush mund të bëjë dhe të shesë gjëra që përfshijnë shpikjen. Ndonjëherë kjo është një shpikës individual, ndonjëherë mund të jetë një kompani e madhe.

Pse janë patentat të rëndësishme?

1. Patentat lejojnë shpikësit të fitojnë para nga shpikjet e tyre dhe të njihen për to.
2. Patentat inkurajojnë bizneset të investojnë në kërkimin dhe zhvillimin e teknologjive të reja.
3. Patentat sigurojnë që shkenca dhe njohuritë që qëndrojnë pas një shpikje të regjistruar dhe të bëhen publike sepse shpikësi duhet ta përshkruajë shpikjen me detaje në dokumentin e aplikimit për patentë për ta marrë një të tillë. Pra, edhe gjatë kohës që shpikja është e mbrojtur, shpikësit e tjerë ende mund të mësojnë nga shkenca për t'i ndihmuar ata të shpikin gjëra të tjera të reja.

Photo: © iStock.com/501581272

A e dinit se?

Një produkt mund të mbulohet nga shumë patenta të ndryshme. Për shembull, Apple mban mbi 1.000 patenta në lidhje me iPhone.

- kontrolli i zërit
- funksionaliteti i kamerës
- ndërfaqja e përdoruesit
- teknologjia e baterisë apo energjisë
- sinkronizimi i të dhënave nëpër pajisje.

PËRKUFIZIM:

Një **patentë** përshkruan një shpikje, thekson se kush zotëron pronën intelektuale në të dhe parandalon cilindo tjetër nga përdorimi, prodhimi ose shitja e saj pa lejen e pronarit.

AKTIVITETI: Imagjinoni që biçikletat nuk ekzistojnë dhe se keni shpikur biçikletën e parë. Sa pjesë të saj mund të rendisni që mund të kenë nevojë për patentën e tyre?

Një patentë zakonisht zgjat 20 vjet. Pas kësaj kohe, shpikja bëhet pronë publike - çdokush mund ta përdorë atë ose të bëjë dhe të shesë gjëra që e përfshijnë atë.

Disa shpikje bëhen menjëherë shumë të njohura. Disa kurrë nuk kanë sukses. Por të tjerët janë përpara kohës së tyre. Douglas Engelbart shpiku mausine kompjuterit në vitet 1960. Fatkeqësisht për të, shumë pak njerëz përdorën një maus deri pas skadimit të patentës në 1987. Që nga ajo kohë, mbi një miliard mausa janë shitur!

A e dinit se?

Ka shumë shembuj të shpikësve që zgjedhin të mos patentojnë shpikjet e tyre për arsye të ndryshme.

World Wide Web - Sir Tim Berners-Lee shpiku Web-in dhe ndërtoi uebfaqen e parë në 1990. Tani përdoret nga miliarda njerëz në të gjithë botën çdo ditë. Por Sir Tim kurrë nuk e patentoi idenë sepse ai tha se duhet të ishte "për të gjithë".

Shkrepëset - Kimisti John Walker shpiku shkrepset në vitet 1820 por nuk e patentoi shpikjen e tij. Ai e kuptoi se sa e dobishme do të ishte shkrepësja për njerëzit dhe dëshironte që shpikja të bëhej e njohur sa më shpejt të ishte e mundur. Ai nuk bëri shumë para nga ideja e tij.

Karaoke - Ku do të ishim ne pa makinerinë e karaokes? U shpik në vitet 1970 nga biznesmeni japonez Daisuke Inoue. Përsëri, ai nuk e patentoi idenë dhe kurrë nuk përfitoi prej saj.

Photo: © iStock.com/509192086

Mbrojtja e dizajnit

Kur një prodhues hedh në treg një produkt të ri mund të mos jetë teknologjia origjinale. Shpesh vlera dhe tërheqja e produktit qëndrojnë në pamjen dhe ndjesinë e tij, formën dhe stilin - dizajnin e tij. Ky element i dizajnit në të gjitha produktet e reja mund të mbrohet për sa kohë që është origjinal dhe projektuesi ose prodhuesi regjistron modelin.

Projektimet e regjistruara mund të mbulojnë çdo gjë, nga moda te paketimi i ushqimit - gjithçka që është krijuar. Kjo mbrojtje do të thotë që pronari i dizajnit mund të ndalojë këdo tjetër nga kopjimi i tij.

A e dinit se?

Kur BMW nxjerr një model të ri të makinës, të gjitha llojet e patentave do të mbrojnë funksionet e ndryshme të motorit, kutisë së shpejtësisë, ekranit të panelit, etj. Por modeli i makinës - mënyra se si duket - do të mbrohet gjithashtu si një dizajn industrial. Askush nuk lejohet të projektojë një makinë të re, e cila mund të ngatërrohet me modelin e ri BMW.

PËRKUFIZIM:

Një **projektim i regjistruar** mbron pamjen dhe ndjesinë e një produkti dhe do të thotë se askush nuk mundet ta kopjojë pa leje.

Markat dhe vendet

Nëse një person, kompani apo vend ka një reputacion për prodhimin e diçkaje të vlefshme, atëherë nga vjen produkti dhe kush e bëri atë të aq të rëndësishëm.

Një **markë** është një shenjë dalluese që identifikon një produkt ose kompaninë që e ka bërë atë. Markat mund të përbëhen nga ngjyra, numra, forma, tinguj, madje edhe shije dhe erëra, por shumica janë fjalë, fotografi ose një kombinim fjalësh dhe figurash. Për shembull, Sony krijoi sistemin e lojërave kompjuterike PlayStation dhe ata mbanin markën, emrin dhe logot e "PlayStation". Kushdo që prodhoi një sistem lojërash kompjuterike dhe e quajti atë "PlayStation" pa lejen e Sony-t do të shkelte ligjin.

Treguesit gjeografikë ju tregojnë se nga cili vend i botës vjen një produkt kur ai vend është i famshëm për atë lloj produkti. Për shembull, kafeja kolumbiane është e famshme për cilësinë e saj, kështu që vetëm kafeja që vjen vërtet nga Kolumbia mund të quhet "Café de Colombia".

Photo above © iStock.com/436691812; below: CC0 1.0

A e dini se?

Një nga treguesit më të njohur gjeografikë është shampanja. Vetëm vera e gazuar që bëhet në rajonin zyrtar të Shampanjës në Francë mund të quhet Shampanjë. Në vitet e fundit autoritetet franceze kanë sugjeruar kufij të rinj për të zgjeruar rajonin. Nëse hartat ribotohen, toka që i shtohet rajonit të Champagne do të vlejë deri në 200 herë më shumë brenda natës! Pra, vlera e "Shampanjës" si një tregues gjeografik është e madhe.

PËRKUFIZIM:

Një **markë** është një logo, fjalë ose shenjë tjetër dalluese që identifikon një produkt ose kompaninë që e prodhoi atë.

PËRKUFIZIM:

Një **tregues gjeografik** ju tregon se nga cili vend në botë vjen një produkt kur ai vend është i famshëm për atë lloj produkti.

Kuiz

Tani që keni lexuar gjithçka në lidhje me bazat e pronës intelektuale, pse të mos e bëni këtë kuiz të shkurtër për të parë sa mbani mend? Përgjigjet mund t'i gjeni në faqen 14.

1. Çfarë e mbron pronën intelektuale të krijuar nga artistët?
2. Çfarë e mbron pronën intelektuale të krijuar nga projektuesit?
3. Çfarë e mbron pronën intelektuale të krijuar nga shpikësit?
4. Çfarë është treguesi gjeografik?
5. Çfarë është marka?
6. Sa zgjat e drejta e autorit?
7. Sa zgjasin patentat?
8. A mund të përmendni një shpikje të madhe që nuk mbrohet nga një patentë?
9. Sa patenta mban Apple që kanë të bëjnë me iPhone-in?
10. Çfarë është prona intelektuale?
11. Si përfitojmë të gjithë nga e drejta e autorit dhe patentat?
12. Nëse Hyundai zhvillon një lloj të ri kushinetash për të përdorur në rrotat e tyre, çfarë mund të bëjnë ata për të ndaluar të tjerët të kopjojnë shpikjen e tyre?
13. Imagjinoni një futbollist që krijon kompaninë e tij për të nisur dhe shitur gamën e tij të rrobave. Çfarë mund të përdorë ai për të provuar që rrobat janë bërë nga kompania e tij?
14. Imagjinoni një kompani elektronike që prodhon një MP3 player në formën e një çizme futbolli. Si mund të ndalojnë dikë që kopjon dizajnin e tyre?
15. Cila nga të mëposhtmet mbron pronën intelektuale në një iPhone?
 - patenta
 - dizajni i regjistruar
 - marka
 - e drejta e autorit
 - treguesit gjeografikë.

Përgjigjet e kuizit

- PYETJE: Çfarë mbron pronën intelektuale të krijuar nga artistët?*
PËRGJIGJE: E drejta e autorit mbron pronën intelektuale të krijuar nga artistët.
- PYETJE: Çfarë e mbron pronën intelektuale të krijuar nga projektuesit?*
PËRGJIGJE: Projektimet industriale mbrojnë pronën intelektuale të krijuar nga projektuesit.
- PYETJE: Çfarë e mbron pronën intelektuale të krijuar nga shpikësit?*
PËRGJIGJE: Patentat mbrojnë pronën intelektuale të krijuar nga shpikësit.
- 4. PYETJE: Çfarë është treguesi gjeografik?*
PËRGJIGJE: Një tregues gjeografik ju tregon se nga cili vend vjen një produkt kur ai vend është i famshëm për atë lloj produkti. Vetëm produktet nga ai vend mund të shënohen me treguesin gjeografik.
- PYETJE: Çfarë është marka?*
PËRGJIGJE: Një markë është një shenjë dalluese që identifikon një produkt ose kompaninë që e ka bërë atë.
- PYETJE: Sa zgjat e drejta e autorit?*
PËRGJIGJE: Në shumicën e vendeve, e drejta e autorit në një vepër do të zgjasë të paktën 50 vjet pas vdekjes së personit që e krijoi atë vepër.
- PYETJE: Sa zgjasin patentat?*
PËRGJIGJE: Patentat zakonisht zgjasin 20 vjet.
- PYETJE: A mund të përmendni një shpikje të madhe që nuk mbrohet nga një patentë?*
PËRGJIGJE: Ka shumë përgjigje të mundshme. Shpikjet që nuk mbulohen nga patentat që përmenden në këtë udhëzues përfshijnë makinerinë e karaoke, Rrjetin MbarëBotëror dhe shkrepset.
- PYETJE: Sa patenta mban Apple që kanë të bëjnë me iPhone?*
PËRGJIGJE: Apple mban mbi 1.000 patenta në lidhje me iPhone.

10. *PYETJE: Çfarë është prona intelektuale?*

PËRGJIGJE: Produktet e mendjes njerëzore janë pronë intelektuale.

11. *PYETJE: Si përfitojmë të gjithë nga drejta e autorit dhe patentat?*

PËRGJIGJE: E drejta e autorit dhe patentat nënkuptojnë që artistët dhe shpikësit mund të sigurojnë jetesën, që do të thotë se ata vazhdojnë të krijojnë art, muzikë dhe letërsi dhe të krijojnë gjëra që përmirësojnë jetën tonë.

12. *PYETJE: Nëse Hyundai zhvillon një lloj të ri kushinetash për të përdorur në rrotat e tyre, çfarë mund të bëjnë ata për të ndaluar të tjerët të kopjojnë shpikjen e tyre?*

PËRGJIGJE: Hyundai mund të patentojë shpikjen e tyre, duke u dhënë atyre të drejtën ligjore për të kontrolluar se kush e shet ose e përdor atë.

13. *PYETJE: Imagjinoni që një futbollist krijon kompaninë e tij për të nisur dhe shitur gamën e tij të rrobave. Çfarë mund të përdorë ai për të provuar që rrobat janë bërë nga kompania e tij?*

PËRGJIGJE: Ai mund të markojë rrobat e tij me një markë për të provuar se ato janë bërë nga kompania e tij.

14. *PYETJE: Imagjinoni që një kompani elektronike prodhon një MP3 player në formën e një çizme futbolli. Si mund të ndalojnë dikë që kopjon dizajnin e tyre?*

PËRGJIGJE: Ata mund ta mbrojnë dizajnin e tyre duke e regjistruar.

15. *PYETJE: Cila nga të mëposhtmet mbron pronën intelektuale në një iPhone?*

- *patenta*
- *e drejta e autorit*
- *dizajni i regjistruar*
- *marka*
- *treguesi gjeografik.*

PËRGJIGJE: Logoja e Apple është një markë. Pamja dhe ndjesia e telefonit janë një dizajn i regjistruar. Ka qindra patenta që mbrojnë elemente të ndryshëm të teknologjisë në iPhone.

Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale
34, chemin des Colombettes
P.O. Box 18
CH-1211 Geneva 20
Switzerland

Tel: +41 22 338 91 11
Fax: +41 22 733 54 28

Për detajet e kontaktit të vizitës
së Zyrtare të Jashtme të WIPO:
www.wipo.int/about-wipo/en/offices/

Publikimi i WIPO Nr.907E/17
ISBN 978-92-805-2835-0